

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР
АКАДЕМИЯСИ МИНТАҚАВИЙ БЎЛИМИ
ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ**

ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ АХБОРОТНОМАСИ

Ахборотнома ОАК Раёсатининг 2016-йил 29-декабрдаги 223/4-сон қарори билан биология, қишлоқ хўжалиги, тарих, иқтисодиёт, филология ва архитектура фанлари бўйича докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган

2020-5/2

**Вестник Хорезмской академии Маъмуна
Издается с 2006 года**

Хива-2020

МУНДАРИЖА

ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Abdullayev I.S., Karimova M.M. Tijorat banklarini rivojlantirishning tahlili	5
Fayziyeva N.Sh. Foreign experience of innovative financing for example of the russian federation	8
Muminov Kh.I., Abdullayeva H. Forecasting tourism demand in Uzbekistan	11
Tajenova G.E. Problems and ways to improve solutions in financing export of gricultural products	17
Абдуллаев У.А. Савдо ва ишлаб чиқариш билан шуғулланувчи корхонанинг ижтимоий-иқтисодий тизимларини ташкил этишда регрессия моделидан фойдаланиш	20
Абдуллаев У.А. Савдо корханасининг ўз-ўзини ташкил этувчи тизимларини математик моделлаштириш	25
Қаҳҳоров О.С., Норов А.Э. Олий таълим муассасаларида инновацион фаолият бошқаруви ва унинг самарадорлиги	29
Панжиева Н. Сурхондарё вилоятида туризм тармоқларини ривожлантиришнинг стратегик йўналишлари	42
Эргашев Ш.В., Нарова М.М. Асосий воситалар амортизацияси аудитини ўтказишда таҳлилий жиҳатлар ҳамда уларни ривожлантириш истикболлари	46

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Akhmedova M.M. Problems of teaching the specialty language to students of non-linguistic higher education	49
Ataeva Kh.K. The effectiveness of blended learning in teaching foreign language in the context of modern education	51
Bekmuratova Sh.A. Juft soʻzlarning gramatik xarakteristikasi	53
Burieva S.S. Innovative technologies in learning foreign languages	55
Dadaboev O., Dadaboeva L. Translation problems of alisher navoi's ghazals into English ..	57
Dushayeva S.J., Kuziev Sh.A. The ways of developing discourse competence in non-linguistic	61
Eshmamatov R.T. "Case study" method in teaching foreign language	63
Fayzieva Yu.Yu. Independent work of students in the process of teaching a foreign language	65
Ibodullayeva G.J., Mirsaburova D.M. The translation problems of business terms in the sphere of communication from english into uzbek	67
Isomiddinova L.I., Toshtemirova A.S. Paralinguistics and semiotics as non-linguistic means in voice communications	69
Jabborova D. Selecting authentic materials for reading	71
Kuchibaev M.A. Development of independence in the process of teaching a foreign language	73
Mirsaburova D.M., Ibodullayeva G.J. Measurement units in "baburnama" in english and uzbek languages	75
Nurboyeva D.N. Til oʻrgatishda bolalar adabiyotining oʻrni va ahamiyati	78
Nurmatova G.T. Substance and function of the paralogy	81
Otamurodova F.E. Innovative technologies in learning foreign languages	83
Sapaeva D.N. Medical discourse in modern linguistics	85

10. Abdullaev U.A. Modeling of the development of trade-based enterprise application software package Maple. // 1st International Scientific Conference, European Applied Sciences: modern approaches in scientific researches, Stuttgart, Germany December 17-19, 2012; pages 139-142.

11. Куцько П.П. Моделирование производства СБИС[Текст]/ П.П. Куцько, А.В. Кузьмин // Моделирование систем и процессов: научно-технический журнал / Воронеж. Гос. лесотехн. академии – Воронеж, 2006. – С. 40-49.

12. Кузьмин А.В. Методика, математическая модель и алгоритм оценки эффективности управления предприятиями электронной промышленности/ А.В. Кузьмин, П.П. Куцько, Ю.С. Сербулов//Приводная техника – 2007. №1. – С.56-59.

ЎУК: 33

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТ БОШҚАРУВИ ВА УНИНГ САМАРАДОРЛИГИ

О.С. Қаҳҳоров, мустақил изланувчи, Бухоро давлат университети, Бухоро

А.Э. Норов, мустақил изланувчи, Бухоро давлат университети, Бухоро

Аннотация. Мақолада олий таълим муассасаларининг маркетинг бошқаруви, фаолияти, концепцияси, сифат ва сон кўрсаткичлари, шунингдек, минтақавий олий таълим бозорида рақобатчи олий таълим муассасалари ўртасида маркетинг бошқаруви самарадорлигини баҳолаш натижаларини қиёсий таҳлиллаш, маркетинг бўлимининг ички муҳити, ходимларининг малакаси, молиялаштириш усуллари ва профессионализми, маркетинг харажатлари таркиби каби масалалар ҳақидаги маълумотлар таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: маркетинг концепцияси, ижобий тенденция, потенциал бозор, рақобатбардош олий таълим, ижтимоий самарадорлик, хўжалик юритувчи субъект, хизмат кўрсатиш соҳаси, профиллар шакллантириш, дастур-модуль, моделлаштириш.

Аннотация. В статье проведен сравнительный анализ управления маркетинга, деятельности, концепции, качественных и количественных показателей высших учебных заведений, а также приведены сведения о сравнительном анализе результатов оценки эффективности управления маркетингом среди конкурирующих вузов на региональном рынке высшего образования, о внутренней среде отдела маркетинга, о квалификации сотрудников, о методах и профессионализме финансирования, о составе маркетинговых расходов.

Ключевые слова: маркетинговая концепция, положительная тенденция, потенциальный рынок, конкурентоспособное высшее образование, социальная эффективность, хозяйствующий субъект, сфера обслуживания, формирование профилей, программный модуль, моделирование.

Abstract. The article provides a comparative analysis of the results of marketing management, activities, concepts, quality and number of universities, as well as the effectiveness of marketing management among competing universities in the regional market of higher education, the internal environment of the marketing department. Data on issues such as content have been analyzed.

Key words: Marketing concept, positive trend, potential market, competitive higher education, social efficiency, business entity, service zone, formation of profiles, software module, modeling.

Бугунги кунда узлуксиз таълим тизимини ислоҳ қилиш ва такомиллаштириш, янги сифат босқичига кўтариш, унга педагогик ва инновацион технологияларини жорий этиш ҳамда таълим самарадорлигини ошириш давлат сиёсати даражасига кўтарилди. “Таълим тўғрисида” ги Қонун, “Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури” нинг қабул қилиниши билан узлуксиз таълим тизими орқали замонавий кадрлар тайёрлашнинг асоси яратилди.

Миллий меросимизда ҳам бошқарув масалаларига доир бир қатор асарлар яратилган бўлиб, биз уларни бугунги кунда раҳбаршуносликка бевосита даҳлдор асарлар, айти вақтда илмий-назарий манбалар сифатида қайд этишимиз мумкин. Бу асарларда раҳбар кадр танлаш масалалари турли тарзда ёритилади. Баъзилари ушбу жараёни жамиятнинг ижтимоий-сиёсий-иқтисодий тараққиёти жараёни билан боғлиқ равишда таҳлил этса, баъзилари раҳбар кадр танлаш ва раҳбарликка танланишга доир принциплар мажмуасини қамраб олиб, ўзига хос дастур сифатида намоён бўлади деб таъкидлаб ўтади давлатимиз раҳбари Ш.М. Мирзиёев.

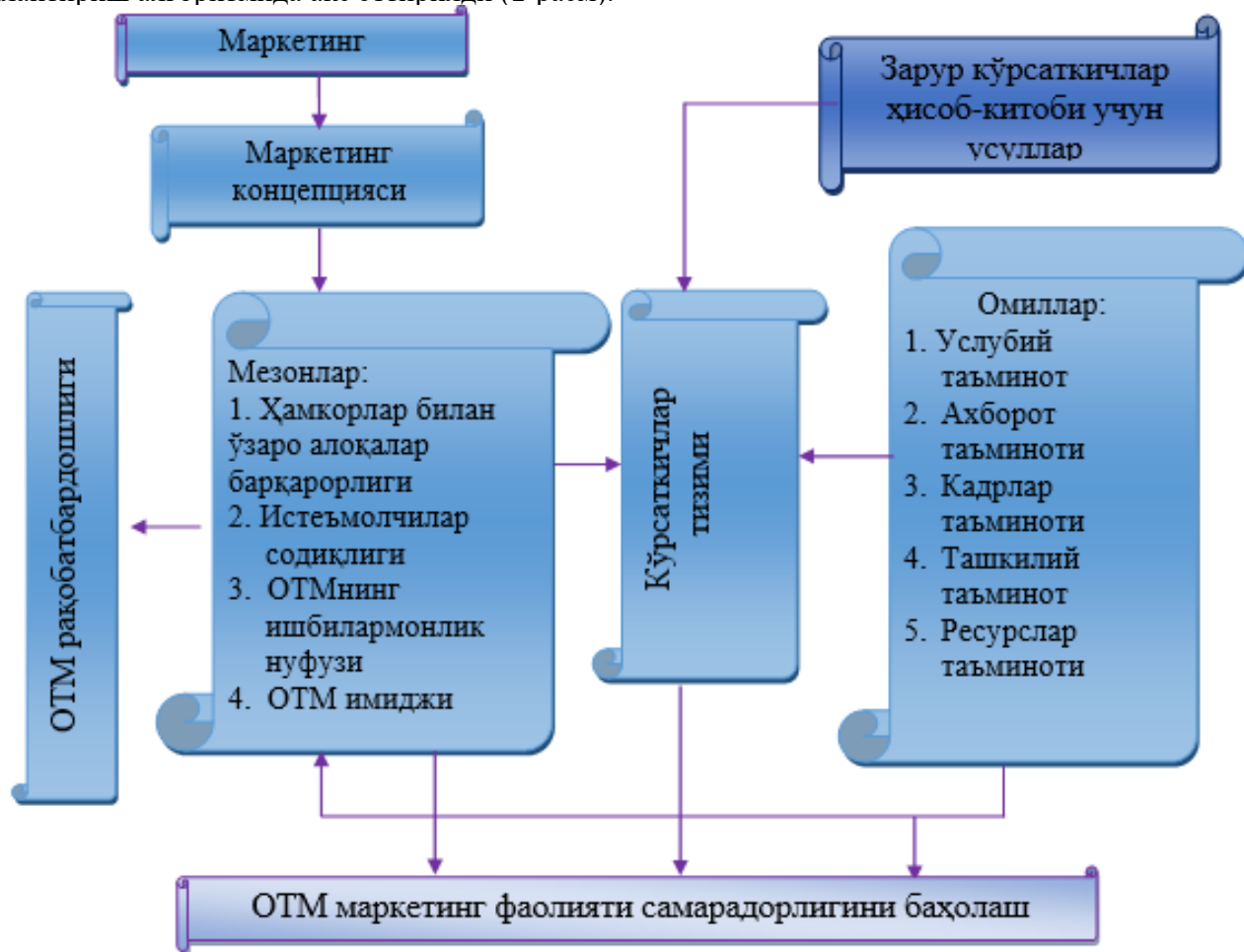
Олий таълим муассасаларининг маркетинг бошқаруви концепциясини ишлаб чиқиш, уни қўллаш ва татбиқ этиш самарадорлигини асослашни талаб қилади. Уни ҳар томонлама баҳолаш мақсадга мувофиқ. Бу ўринда шуни ҳам эслатиб ўтиш жоизки, айти пайтда мавжуд ресурслар

салоҳиятидан оптимал фойдаланиш тадқиқотнинг назарий ва амалий жиҳатлари бўйича энг кам ривожланган йўналиш ҳисобланади.

Таъкидлаш жоизки, ҳар бир ОТМда баҳолаш бўйича ўзига хос фарқлар бор. Бу куйидаги жиҳатлар билан боғлиқ: раҳбарият олий таълим муассасаси фаолиятида маркетингни амалга ошириш зарурлигини англаб етганлиги; менежментнинг умумий таркибида маркетинг интеграцияси даражаси; маркетинг бўлимининг ишини ташкил қилишга қодир малакали мутахассисларни танлаш; маркетинг сиёсати воситаларини ишлаб чиқиш ва натижада ОТМнинг стратегик ва тактик мақсадларига эришиш учун ўз вазифаларини сифатли бажариш; муваффақиятли фаолият кўрсатиш ва якуний фаолият кўрсаткичларига эришиш ҳамда рақобатбардошликни ошириш учун зарур бўлган ресурсларни қўллаб-қувватлаш даражаси [1].

Фикримизча, маркетинг бошқаруви концепциясининг самарадорлиги фақат ҳар бири мустақиллик ва яхлитликка эга бўлган қўшимча таркибий қисмлар тизими асосида баҳоланиши керак. Уларнинг таркибидан маркетинг фаолияти самарадорлигини ва маркетинг бошқаруви самарадорлигини ажратамиз.

Олий таълим муассасалари маркетинг фаолияти хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, унинг самарадорлигини баҳолашнинг асосий босқичлари аниқланди. Бу таклиф этилаётган шакллантириш алгоритмида акс эттирилди (1-расм).

1-расм. ОТМлар маркетинг фаолияти самарадорлигини баҳолаш алгоритми

Дастлабки босқичда баҳолашни ўтказиш учун ОТМнинг рақобатли устунликларини яратиш ва ривожлантириш борасидаги энг муҳим мезонларни белгиладик. Улар таркибига устувор концепция сифатида танлаб олинган ҳамкорлик муносабатлари маркетинги учун куйидагиларни киритдик: ҳамкорлар билан ўзаро алоқалар барқарорлиги, истеъмолчиларнинг содиқлиги, ишбилармонлик фаоллиги ва имидж. Таклиф этилаётган мезонларга мувофиқ сифат ва сон кўрсаткичлари тизими шакллантирилди (1-жадвал).

**ОТМ маркетинг фаолияти самарадорлигини баҳолаш кўрсаткичлари
(муаллиф ишланмаси)**

Мезонлар	Кўрсаткичлар
1. Ҳамкорлар билан ўзаро алоқалар барқарорлиги	1.1. Амалдаги ўзаро алоқалар йўналишлари сони 1.2. Ҳар бир йўналишда амал қиладиган ўзаро алоқалар занжирлари сони. 1.3. Ўзаро алоқалар занжирида амалдаги алоқалар динамикаси даражаси: тармоқда янги муносабатлар ўрнатиш ва ҳамкорларни алмаштириш тез-тезлиги. 1.4. Тармоқ ичида ҳамкорлар ўртасида ўзаро алоқалар сметасини тузиш оптималлик даражаси. 1.5. Ҳамкорларнинг бир-бирига мослашув даражаси: - ҳамкорга ишонч даражаси; - бир-бирига нисбатан мажбуриятларни бажариш даражаси. 1.6. Ҳамкорлар манфаатларини қондириш даражаси: олинган натижаларнинг қутилган натижаларга мувофиқлик даражаси. 1.7. Ҳамкорлик натижасида ҳамкорлик тармоғи янги сифатлари пайдо бўлиши билан тавсифланадиган ўзаро алоқалар даражаси. 1.8. Ўзаро алоқаларнинг ахборот таъминоти даражаси: - ички ва ташқи ахборотларнинг тўлиқлик ва ишончлилик даражаси, - ахборот олиш тезкорлиги, - Тармоқ ичида ахборот алмашилиш даражаси. 1.9. Қўшма қарорларнинг инновационлик ва сифат даражаси.
2. Истеъмолчиларнинг содиқлиги	2.1. Таълимнинг очиклик даражаси: - истеъмолчи учун ўқитиш қийматининг очиклик даражаси; - пуллик асосда ўқитишда амалдаги имтиёзлар ва чегирмалар тизимининг ривожланиш даражаси - ўқитиш шакллари ва турларини, амалга ошириш шартлари ва муддатини танлаш имконияти; - мослашувчан машғулотлар жадвали, қулай дарс жадвали, фан устида мустақил ишлаш имконияти мавжудлиги. 2.2. Олинган таълимнинг фойдалилик ва қимматлилик даражаси: - олинган таълимга меҳнат бозорида талаб даражаси; - олинган таълимнинг меҳнат бозори асосий талабларига мувофиқлик даражаси; - олинган таълимнинг давлат таълим стандартлари талабларига мувофиқлик даражаси; - олинган таълимнинг бўлғуси меҳнат фаолияти мураккабликлари ва ўзига хосликларига мувофиқлик даражаси. 2.3. Битирувчилар эҳтиёжларини қондириш даражаси: - олинган ваколатлар тўпламининг битирувчиларнинг касбга эга бўлиш, ўз-ўзини англаш ва шахсий камол топиш мақсадларига мувофиқлик даражаси; - ОТМда ўқишни давом эттириш имконияти (магистратура, иккинчи олий маълумот, малака ошириш ва қайта тайёрлаш, аспирантура); - ОТМни тамомлагач, танланган касб бўйича ишга жойлаштириш имконияти; - ОТМнинг битирувчиларни ишга жойлаштиришда иштирок этиш даражаси. 2.4. Битирувчиларнинг ОТМ билан ўзаро алоқалар даражаси: - магистратура, иккинчи олий маълумот, малака ошириш ва қайта тайёрлаш, аспирантура учун олий таълим муассасасига ҳужжат топширган битирувчиларнинг улуши; - собиқ битирувчилар томонидан ёш мутахассисларга мурожаатлар улуши; - битирувчилар уюшмаси мавжудлиги ва унинг фаолият самарадорлиги. 2.5. Иш берувчиларнинг битирувчилар касбий тайёргарлик сифатидан қониққанлик даражаси.
3. ОТМнинг ишбилармонлик фаоллиги	3.1. Ўқитиш жараёнининг сифат даражаси. 3.2. ОТМ профессор-ўқитувчилари таркибининг сифат даражаси 3.3. Ресурслар таъминоти сифат даражаси 3.4. Илмий-тадқиқотчилик фаолиятининг ривожланиш даражаси
4. ОТМ имиджи	4.1. Олий таълим бозорда ОТМнинг муваффақият даражаси: - минтақавий бозорда ОТМ рейтинги. - ОТМ эгаллаб турган бозор улуши. 4.2. ОТМнинг ижтимоий фаоллик даражаси. 4.3. ОТМ фаолиятининг жамиятда тан олиниш даражаси.

Тадқиқот жараёнида ОТМда маркетинг фаолияти самарадорлигини унинг фаолияти барқарорлигини таҳлил қилиш асосида аниқлаш мумкин, деган хулосага келдик. Шу сабабли уни баҳолаш учун ажратилган кўрсаткичлар бўйича ОТМ ривожланиш барқарорлиги коэффицентидан фойдаланишни таклиф этамиз:

$$K_y = N/N_{\text{умум}},$$

(1)

Бу ерда: K_y – танлаб олинган кўрсаткич бўйича тадқиқ этилаётган даврда ОТМнинг ривожланиш барқарорлиги коэффиценти; N – кўрсаткичнинг ижобий ўзгаришлари сони; $N_{\text{умум}}$ – кўрсаткич ўзгаришлари умумий сони, жумладан, ўзгариш нолга тенг бўлганда.

Шакллантирилган кўрсаткичлар тўпламида турли натижалар муайян ўринга эгаллиги сабабли (ОТМ фаолиятининг амалдаги натижалари ва экспертлар баҳоларини уйғунлаштириш), уларни интеграл кўрсаткич ҳисоб-китоби асосида бирлаштирилишини амалга оширамиз:

$$K_{ye} = (\sum Y_i \times K_{yi}) / n, \quad (2)$$

Бу ерда: K_{ye} – ОТМ ривожланиш барқарорлиги йиғма интеграл кўрсаткичи; Y_i – мос келувчи кўрсаткичлар учун маркетинг фаолиятини баҳолашда i -мезони салмоғи; K_{yi} – ҳисоблаб чиқилган кўрсаткичлар бўйича коэффицентлар; n – коэффицентлар сони.

ОТМ маркетинг фаолияти харажатларини тақсимлаш самарадорлиги ($\mathcal{E}_3$) ҳисоб-китобини куйидаги нисбат орқали амалга оширамиз: $\mathcal{E}_3 = \mathcal{E}_M / Z_M$.

Бунда олинган натижани ($\mathcal{E}_M$) куйидаги тарзда аниқлашни таклиф қиламиз:

$$\mathcal{E}_M = (K_C \times B \times H) - Z_M, \quad (3)$$

Бу ерда: K_C – биринчи курс талабалари сони, киши; H – ОТМда битта талабани ўқитиш нархи, сўм; B – «маркетинг танлови коэффиценти». Булар маркетинг акциялари натижалари бўйича ОТМни танлаган талабалар сонининг талабалар умумий сонига нисбати сифатида аниқланади (биринчи босқич (курс)) талабалари ОТМга қабул қилинганидан кейин сўров варақалари бўйича шакллантирилади.

Ўз навбатида, маркетинг фаолияти харажатларини (Z_M) ҳисоб-китоб қилиш учун куйидаги формуладан фойдаланамиз:

$$Z_M = K_C \times H \times M_P, \quad (4)$$

Бу ерда: M_P – ОТМ йиллик бюджетида маркетинг харажатлари улуши, %.

Таклиф этилган методологик ёндашув БухДУ мисолида минтақавий олий таълим бозорида апробация қилинди.

Маркетинг фаолияти самарадорлиги ва унинг натижаларига асосланган қиёсий динамик қаторлар ҳар бир кўрсаткичнинг якуний натижага таъсири ва самарадорлиги ўзгаришининг асосий тенденцияларини аниқлашга, шунингдек, университетнинг рақобатли устунлигини таъминлаш ва сақлаб қолиш учун келажақдаги мақсадларга эришишни прогноз қилишга имкон беради.

БДУ маркетинг самарадорлигининг қиёсий таҳлили барқарор ўсиш тенденциясини кўрсатди. Маркетинг харажатлари таркибидаги операцион харажатлар улушининг умумий ўсиш суръати ушбу кўрсаткичнинг ўзгариши бўйича ижобий тенденцияни таъминлади.

Олинган натижалар университетнинг маркетинг фаолияти самарадорлигини, унинг ўзини ўзи таъминлаши фойдалилигини миқдорий жиҳатдан асослашга имкон берди.

Тўлиқлик ва комплексликка эришиш учун баҳолашни иккита таркибий қисм орқали амалга оширамиз: маркетинг бошқарувини амалга ошириш самарадорлиги ва уни ташкил этиш самарадорлиги.

Маркетинг бошқарувини амалга ошириш самарадорлигини баҳолаш мезонлари учта даража бўйича гуруҳланган:

фаолиятни бошқариш: бозор билан коммуникатив алоқаларни ривожлантиришда очик тизим сифатида ОТМни бошқариш;

функцияни бошқариш: менежментнинг барча функциялари ўзаро қалин боғлиқлигида «касбий фаолият эҳтиёжларидан бозор эҳтиёжларига» тамойилини амалга ошириш;

талабни бошқариш: барча тоифадаги мижозлар талабини яратиш, мувофиқлаштириш, қондириш ва илғор шакллантириш.

Биз шакллантирган, асосий мезонлар мувозанатланган комплексини ўз ичига олган ОТМ маркетинг бошқарувини амалга ошириш самарадорлигини баҳолаш тизимида келтирилган (2-жадвал).

Олинган маълумотларни таҳлил қилиш асосида ОТМнинг маркетинг бошқарувини янада ривожлантириш ва такомиллаштириш бўйича тавсиялар ишлаб чиқилган.

Маркетинг бошқаруви самарадорлигини баҳолашнинг асосий масалаларидан бири маркетинг бўлимининг ОТМ ташкилий таркибидаги ўрни ва ролини, шу жумладан, бошқа таркибий бўлинмалар билан ўзаро муносабатларини фаолият йўналишлари рўйхатини, уларнинг тўлиқлиги ва мураккаблигини аниқлаш ҳисобланади.

**ОТМ маркетинг бошқаруви самарадорлигини баҳолаш тизими
(муаллиф ишланмаси)**

1. Фаолиятни бошқариш.	1.1.ОТМ олий раҳбариятининг маркетингга йўналтирилганлиги	1.1.1.Олий раҳбариятнинг миқдорлар эҳтиёжлари ва талабларига йўналтирилганлиги. 1.1.2.Маркетинг бошқарувининг аҳамияти ва уни ОТМ фаолиятида амалий қўллаш учун объектив эҳтиёжни тушуниш. 1.1.3.Маркетинг воситаларини қўллаш натижалари бўйича бошқарув қарорларини қабул қилишга тайёрлик.
	1.2. Персоналнинг маркетингга йўналтирилганлиги	1.2.1.Маркетинг билан боғлиқ бўлмаган бўлинмаларнинг маркетингга муносабати 1.2.2.Ходимлар маркетинг тамойилларини фаол қўллашга тайёрлиги. 1.2.3.Корпоратив маданиятнинг ривожланганлиги.
	1.3.Раҳбарияти ва персонал ўртасидаги ўзаро алоқа	1.3.1. Бошқарув ишларини бошқарув билан боғлиқ бўлмаган ишлардан ажратиш. 1.3.2. Ваколатларни бериш. 1.3.3. Қарор қабул қилиш жараёни.
	1.4. Бошқарув тизимининг очиқлиги	1.4.1.Ташқи муҳитга йўналтирилганлик. 1.4.2.«Таълим хизматлари тақдим этиш–таълим хизматлари олиш» занжирида устуворликларни тақсимлаш.
2.Функцияни бошқариш	2.1.Режалаштириш	2.1.1. Стратегик режалаштириш тизимининг мавжудлиги. 2.1.2. Маркетинг тадқиқотлари ўтказиш йўналишлари ва тезлиги. 2.1.3. Маркетингни режалаштиришда комплексли ёндашувни қўллаш. 2.1.4. Маркетинг ахборот тизимининг фаолият кўрсатиши.
	2.2. Ташкил қилиш	2.2.1. Маркетинг бўлимининг расмий таркиби. 2.2.2. Ходимлар малакаси ва профессионализми. 2.2.3. Маркетинг бўлимида фаолиятни мувофиқлаштириш. 2.2.5. Маркетинг бўлимининг ОТМ бошқа бўлинмалари билан алоқалари.
	2.3. Мотивация	2.3.1. Маркетинг бўлими ходимларини рағбатлантириш тизими. 2.3.2. ОТМ кадриятлари ва бўлим ходимлари шахсий кадриятларининг мувофиқлиги.
	2.4. Назорат	2.4.1. Маркетинг фаолияти самарадорлик мезонларининг аниқлиги. 2.4.2. Назоратни амалга ошириш мунтазамлиги.
3.Талабни бошқариш.	3.1. Таълим хизматини бошқариш	3.1.1. Янги таълим хизматлари ишлаб чиқиш. 3.1.2. Таълим хизматлари ассортименти шакллантириш.
	3.2. Битирувчиларни ишга жойлаштиришни бошқариш	3.2.1. Мутахассисларга эҳтиёжларни таҳлил қилиш 3.2.2. Битирувчиларни ишга жойлаштириш имкониятларини излаб топиш тизими мавжудлиги.
	3.3. Нархни бошқариш	3.3.1. Нарх шакллантириш усуллари. 3.3.2.Имтиёзлар ва чегирмалар тизими.
	3.4. Коммуникацияларни бошқариш	3.4.1. Коммуникация сиёсатини шакллантириш. 3.4.2. Коммуникация дастурларининг йўналишлари.

Шунга мувофиқ маркетинг бошқарувини ташкил қилиш самарадорлигини қуйидаги мезонлар йиғиндиси билан баҳолаймиз:

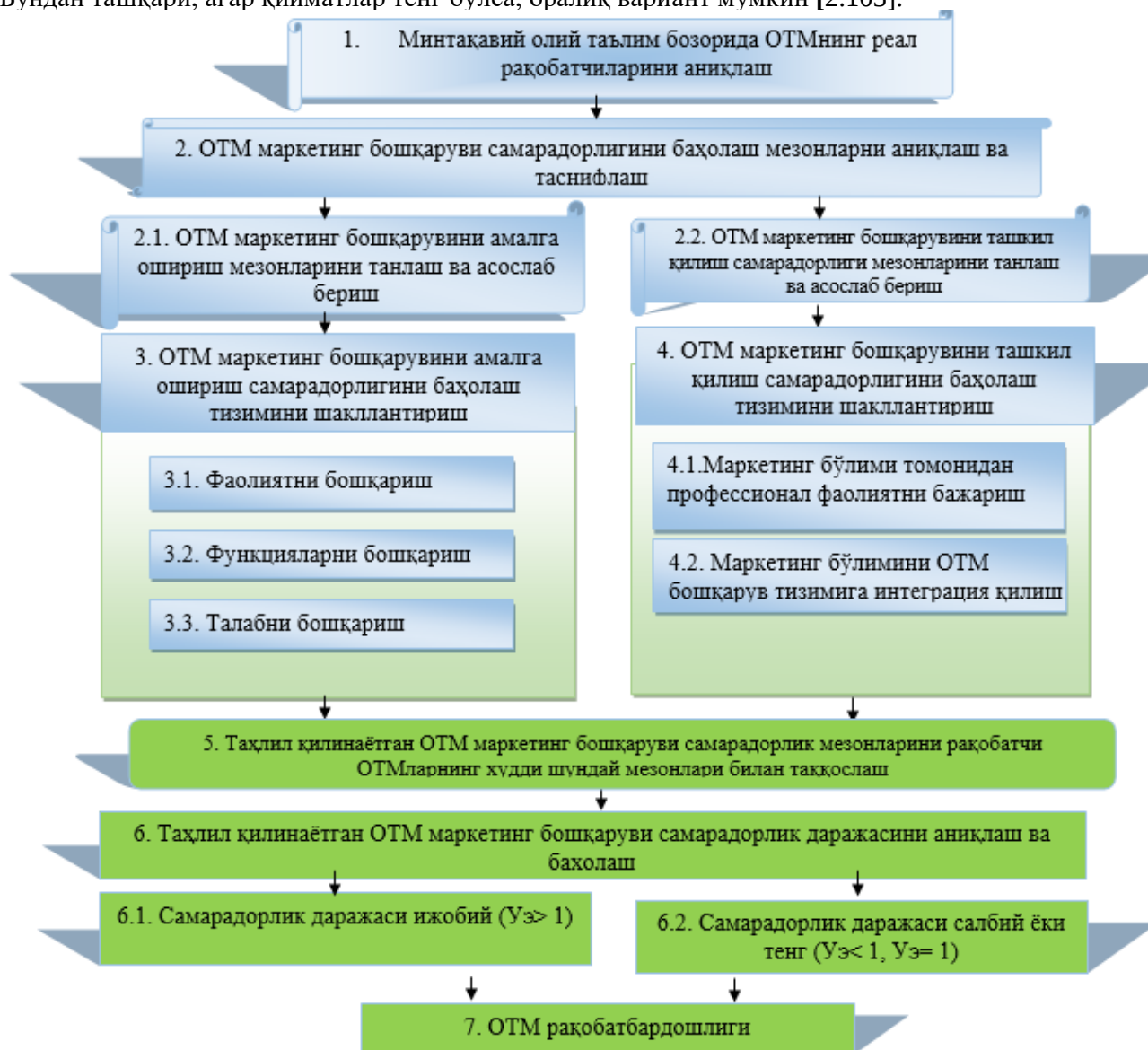
1. Маркетинг бўлимининг профессионал фаолиятни амалга ошириши: рақобатчиларни ўрганиш, истеъмолчиларни тадқиқ этиш, таълим фаолиятини бошқариш, таълим хизматлари ва дастурларининг янги ғояларини ташкил қилиш, хизматларга нарх белгилаш, таълим хизматларини илгари суриш ва самарали сотувни ташкил қилиш, маркетинг стратегиясини ишлаб чиқиш.

2. Маркетинг бўлимини ОТМ бошқарув тизимига интеграция қилиш: маркетинг бўлимининг ОТМ таркибли бўлинмалари билан ўзаро алоқаси; қабул қилинадиган маркетинг қарорларининг оқибатларини баҳолаш имконияти. Бу олинган натижаларга тузатиш киритилишини (қайтувчан алоқа) таъминлайди ва маркетинг бўлимининг назоратни амалга оширишда иштирок этиш даражасини тавсифлайди.

3. Маркетинг бўлимининг ички муҳити: маркетинг бўлими ходимларининг малакаси ва профессионализми, маркетинг харажатлари таркиби, маркетинг бўлимини молиялаштириш усуллари.

ОТМ маркетинг бошқарувини ташкил қилишни объектив баҳолаш маркетинг бўлимининг мавқеини ва унинг ишбилармонлик фаоллиги даражасини аниқлашга имкон беради.

Минтақавий олий таълим бозорида рақобатчи олий таълим муассасалари ўртасида маркетинг бошқаруви самарадорлигини баҳолаш натижаларини қиёсий таҳлил қилиш учун (2-расм) олинган қийматларни танланган мезонлар бўйича уларнинг нисбати орқали қайта ишлаймиз. Самарадорликнинг юқори бўлишини таъминлайдиган ижобий даража 1 дан катта қийматга, қарама-қарши қийматга нисбатан салбий даража 1 дан кам қиймати мос келади. Бундан ташқари, агар қийматлар тенг бўлса, оралиқ вариант мумкин [2.103].

2-расм. ОТМ маркетинг бошқаруви самарадорлигини қиёсий баҳолаш алгоритми
(муаллиф ишланмаси)

Ушбу ёндашув ОТМ маркетинг бошқарувини ташкил қилиш ва амалга оширишнинг кучли ва кучсиз томонларини, шунингдек, тузатиш киритувчи ҳаракатларни амалга ошириш лозим бўлган энг муаммоли йўналишларни аниқлашга имкон беради.

Таклиф этилаётган услубият олий таълим муассасалари фаолиятида маркетинг бошқарувининг асосий универсал параметрларини аниқлаш ва баҳолашга асосланган бўлиб, кенг қамровли ва жадал ривожланиш суръатларининг ўсиши умуман, уларнинг рақобатбардошлигини оширишга олиб келади.

Олий таълим самарадорлиги масалаларига илгари ҳам, ҳозирги пайтда ҳам самарадорлик, рақобатбардошлик ва бевосита таълим хизматлари, таълимга сарфланган маблағларнинг иқтисодий самарадорлиги ҳам, экстерналийлар (ташқи таъсирлар) хусусиятига эга бўлган ижтимоий таъсирлар ҳам баҳоланадиган меҳнат бозори агенти сифатида шахснинг потенциал бозор қийматига инвестиция сифатида талқин қилинади. Худди шу тарзда инсон капитали

назарияси олий таълим самарадорлигини давлат, жамият ва иш берувчи нуктаи назаридан кўриб чиқади².

Олий касб таълими муассасаларини бошқариш соҳасидаги замонавий тадқиқотлар ОТМларни тобора кўпроқ бозор муҳитининг агентлари сифатида кўриб чиқмоқда. Уларнинг фаолияти самарадорлигига эса, стратегик бошқарув нуктаи назаридан стратегик мақсадлар билан таққослаш сифатида қаралмоқда. Бунда олий таълим муассасасининг стратегик мақсадлари одатда, кадрлар тайёрлаш бўйича давлат вазифаларини бажариш ва уларнинг рақобатдошлигини ошириш йўналиши бўйича маҳаллийлаштирилади [3]. Касбий таълим тизими ва меҳнат бозори ўртасидаги ўзаро муносабатлар муаммолари билан шуғулланувчи муаллифлар [4. 258] тадқиқотларида сўнгги пайтларда олий таълим муассасалари битирувчиларнинг минтақавий меҳнат бозорлари эҳтиёжларига миқдорий ва сифат жиҳатдан мувофиқлигига асосий эътибор қаратилмоқда. Шундай қилиб, олий касб таълими самарадорлиги тўғрисидаги замонавий қарашларга кўра, у ўзини намоён қиладиган бир неча йўналишларга эга (3-расм).

3-расм. ОТМ ва олий касб таълими самарадорлигининг намоён бўлиш йўналишлари

Давлат нуктаи назаридан, олий таълимнинг иқтисодий самарадорлиги, авваламбор, бюджет маблағларини таълим фойдасига қайта тақсимлаш натижасида йўқотишлар камайган тақдирда, иқтисодиётнинг бошқа соҳаларига йўналтирилган кўйилмалардан кўра, таълим соҳасидаги бюджет кўйилмаларидан юқорироқ самарани ифодалайди. Давлат даражасида олий таълимнинг ижтимоий самарадорлиги жамият ижтимоий барқарорлашуви ва аҳоли турмуш даражаси ўсишида намоён бўлади. Миллий иқтисодиёт миқёсидаги иқтисодий самарадорлик меҳнат ва илмий салоҳият сифатининг ўзгариши, меҳнат унумдорлигининг ошиши ва пировардида ЯИМ ўсиши билан белгиланади. Таълим хизматлари бозорида олий таълим муассасасини бошқариш ва улар унинг фаолияти самарадорлиги рақобатбардошлиги ва бозордаги умумий ҳолати кўринишида намоён бўлади.

Бундай ҳолда, иқтисодий самарадорлик ҳақида гапириш, гарчи, бу атама тижорат тушунчаси тўлиқ бўлмаса ҳам, ўринлироқ, чунки ОТМ учун фойда олишнинг ўзи алоҳида бир мақсад эмас. Ушбу ҳолатда иқтисодий самарадорликни белгилаб берадиган кўрсаткичлар умумий (бюджет ва бюджетдан ташқари): даромад ҳажми, харажатлар даражаси, шунингдек, рақобатли барқарорлик ва реал имкониятларни белгилаб берадиган ОТМ харажатлари таркиби ҳисобланади.

² Таъкидлаш жоизки, олий таълимнинг ижтимоий самарадорлиги нафақат якка тартибда намоён бўлади, балки бутун жамиятга ҳам тарқалади.

Минтақавий меҳнат бозори нуқтаи назаридан, шу жумладан, ёшлар ўртасида бандлик ва ишсизлик кўрсаткичлари ижобий динамикаси мавжуд бўлган тақдирда, олий таълимнинг ижтимоий самарадорлиги ҳақида гапириш мумкин, иқтисодий самарадорлик эса, умуман, иқтисодиёт самарадорлиги ва ЯХМ ўсиши билан минтақа иқтисодиёти даражасида аниқланади.

Иш берувчи учун олий таълимнинг иқтисодий самарадорлиги, биринчи навбатда, тегишли мутахассисни ёллаш натижасида соҳа томонидан олинган энг юқори даромад билан уни тайёрлаш ва иш ҳақини тўлаш харажатлари ўртасидаги фарқдир. Шахсга келсак, юқорида айтиб ўтилганидек, олий касбий таълимнинг самарадорлиги икки йўналишда муҳокама қилиниши мумкин: қўлдан чиқарилган имкониятлар харажатларини ҳисобга олган ҳолда таълимга маблағлар киритишнинг иқтисодий самарадорлиги ва таълим [5. 22-24], касбий даражани ва натижада жамиятдаги мавқеини ошириш шаклида ижтимоий самарадорлик.

Шундай қилиб, олий таълимнинг самарадорлиги иқтисодий ва ижтимоий таркибий қисмларни ўз ичига олган кўп томонлама тоифадир. Бироқ, таъкидлаш жоизки, ушбу ҳолатда гап биринчи навбатда, минтақавий ва миллий ижтимоий-иқтисодий тизимлар доирасида олий касбий таълимнинг самарадорлиги ҳақида ёки маълум бир истеъмолчи-талаба/олий мактаб битирувчиси учун маълум бир таълим хизмати самарадорлиги ҳақида боради. Олий касб таълими самарадорлигининг кўриб чиқилган баъзи жиҳатларигина маълум бир олий таълим муассасасининг муваффақияти билан бевосита боғлиқ бўлиши мумкин: таълим хизматлари бозорида ОТМнинг рақобатбардошлиги самарали менежмент натижаси, шунингдек, иш берувчи учун самарадорлик натижаси сифатида, лекин фақат унинг тайёргарликда молиявий иштироки ёки мутахассисни ривожлантиришда иштироки шартлида, чунки акс ҳолда таълим хизматининг маълум бир ОТМ учун мажбурийлиги йўқ. Шунингдек, олий маълумотли мутахассисларни ОТМда ўқитиш, иш билан таъминлаш ва кейинги касбий фаолияти жараёнларидаги барча иштирокчилар манфаатларини ҳисобга олганда, мўлжалланаётган имтиёзлар мазмуни ва муддатлари бўйича бир қатор қарама-қаршиликлар пайдо бўлиши ҳам муҳим. Шу муносабат билан, олий таълим муассасасига нисбатан «фаолият самарадорлиги» бу атама тоифасини тушуниш, у кенг маънода миллий иқтисодиётнинг самарали субъекти сифатида фаолият юритиши зарурлигини белгилайдиган замонавий иқтисодий ва ижтимоий шароитларни ҳисобга олган ҳолда юзага келади.

Юқорида келтирилган ёндашувларни умумлаштириш ва қайта кўриб чиқиш муаллифга «олий таълим муассасаси фаолият самарадорлиги» атамасининг қуйидаги таърифини шакллантиришга имкон берди: олий таълим муассасаси фаолияти самарадорлиги олий таълим муассасаси томонидан олий касбий маълумотга эга бўлган мутахассисларга кўп даражали эҳтиёжлар тизимини қондириш жараёнида ички ва ташқи ресурслардан фойдаланишнинг умумий жамоат ва яқка ҳолдаги натижаларини комплексли акс эттирадиган ижтимоий-иқтисодий тоифа.

Бизнингча, «ОТМ фаолияти самарадорлиги», «ОТМ самарадорлиги», «ОТМ рақобатбардошлиги» ва «таълим сифати ёки таълим хизматлари сифати» каби атамаларни ҳам ўзаро фарқлаш зарур, чунки мавжуд тафовутларга қарамай, ушбу атамалар кўпинча синоним сифатида қўлланади [6.17]. ОТМ самарадорлиги ресурслар харажатларисиз ОТМ фаолияти турли йўналишларининг сифат ва сон натижаларини баҳолашга имкон беради. Бундан ташқари, бу ҳолда харажатлар умуман баҳолаш объекти саналмайди, чунки асосий молиявий натижа таълим муассасаси томонидан олинган даромад миқдори ҳисобланади, меҳнат ресурслари, ахборот ресурслари ва материал ресурслари уларнинг сифати бўйича баҳоланади. ОТМнинг рақобатбардошлилиги, юқорида таъкидлаб ўтилганидек, олий таълим муассасасини бошқариш самарадорлигининг кўрсаткичидир, яъни ОТМ фаолиятининг натижаси, шу билан бирга ОТМнинг таълим фаолияти самарадорлигини тавсифловчи «таълим хизматлари сифати» тоифаси ҳақида гапириш мумкин [7.20].

Шунингдек, муаллифнинг фикрига кўра, касб таълими олий таълим муассасалари самарадорлиги бир нечта нуқтаи назардан кўриб чиқилиши лозим. Чунончи: буюртмачи ва жамият эҳтиёжларини қондиришнинг кафили сифатида давлат нуқтаи назаридан (макросамарадорлик); таълим хизматлари истеъмолчиси сифатида шахс нуқтаи назаридан (индивидуал инвестицион самарадорлик); минтақавий меҳнат бозори ва муайян иш берувчи – ОТМ маҳсулоти истеъмолчиси нуқтаи назаридан (бозор самарадорлиги); хўжалик юритувчи субъект сифатида ОТМ фаолияти нуқтаи назаридан.

Олий касб таълимининг юқорида кўриб чиқилган қолган барча самарадорлик бўйича

намоён бўлишлари ёки муайян таълим муассасасига нисбатан аниқланиши мумкин эмас, чунки улар бутун олий касб таълими тизими фаолиятининг умумий натижаси сифатида намоён бўлади ёки ОТМ тайёргарлик жараёнида ва олий маълумотли мутахассисни келгусида ишга жойлаштириш жараёнида юзага келадиган экстернал характерида эга бўлади. Самарадорликнинг умумлаштирилган тавсифини, бизнингча, ОТМ фаолиятининг интеграл самарадорлиги, деб аташ мумкин, чунки кўриб чиқиш учун таклиф этилган жиҳатлар маълум даражагача бир-бири билан боғлиқ бўлиб, ўзаро таъсири билан тавсифланади.

Тадқиқотда олий ўқув юртлари талабаларини вақтинча иш билан таъминлаш бўйича замонавий миллий ва хорижий тажрибалар чуқур таҳлил қилинди. Фикримизча, унинг тўғри ташкил қилиниши ОТМ фаолиятининг барча йўналишларига ижобий таъсир кўрсатиши сабабли ушбу масалага алоҳида эътибор қаратилади.

Ушбу таҳлил асосида қуйидаги хулосалар чиқарилди: Ўзбекистон амалиётида вақтинчалик иш талабалар томонидан асосий даромад манбаи сифатида ёки ёзда маълум миқдорда даромад олиш ва дам олишни бирлаштириш имконияти сифатида кўриб чиқилади; талабаларни вақтинча иш билан таъминлаш соҳасида тизимли сиёсат мавжуд бўлмаганда, кундузги шаклда ўқийдиган талабалар билан ишлаш ва ўқишни уйғунлаштириш устуворликлари назарий билимларни ўзлаштириш фойдасига шакллантирилмайди, бу кўп ишлаётган талабаларнинг ишига салбий таъсир қилади.

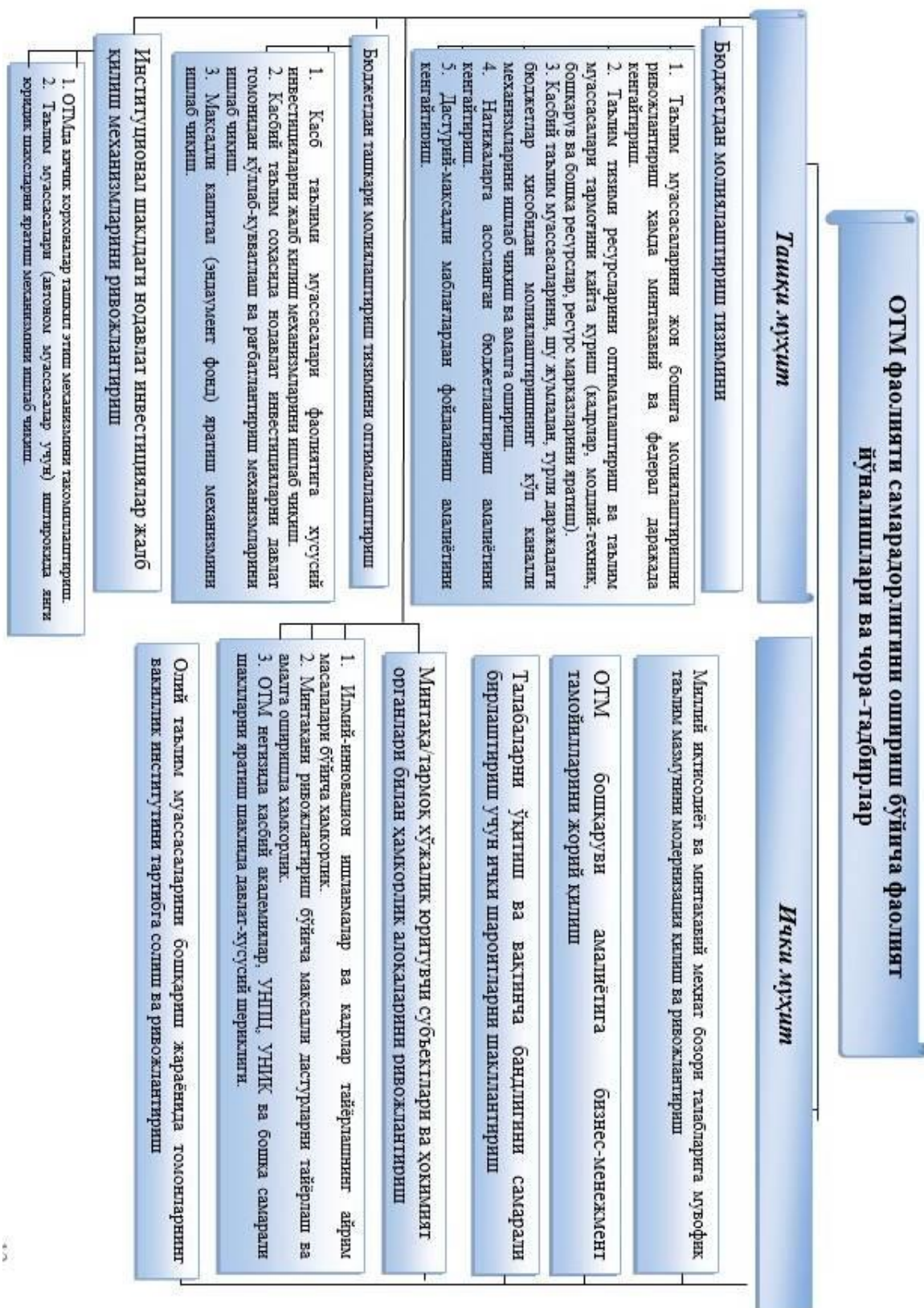
Шунингдек, биз томонимиздан олий маълумотли мутахассисларга бўлган кўп босқичли: миллий, минтақавий, субъектлик эҳтиёжлар тизимини қондириш манбаи сифатида ОТМ фаолиятини такомиллаштиришнинг концептуал ёндашувлари таклиф этилган. Ҳозирги шароитларда ОТМнинг самарали фаолияти, бизнингча, стратегик менежментнинг асосий тамойиллари асосида, лекин нотижорат ташкилот сифатида таълим муассасасининг ўзига хос ижтимоий-иқтисодий ролини ҳисобга олган ҳолда ташкил этилиши керак. Фикримизча, ОТМнинг самарали ишлаши тўғрисидаги илмий концепцияни амалга оширишнинг асосий услубий тамойиллари сифатида қуйидаги жиҳатлари қабул қилиниши керак: бошқарув объекти сифатида ОТМнинг иқтисодий ва ижтимоий мураккаблиги бошқарув тизимининг мураккаблигини белгилайди, аммо объектив зарур даражадан ошмасдан; ОТМни бошқариш устуворликлари ижтимоий самарадорликнинг мақсадли кўрсаткичларини таъминлаш зонасида ва иқтисодий самарадорлик зонасида тенг равишда шакллантирилиши керак;

ОТМ таълим хизматларидан фойдаланувчиларнинг манфаатлари биринчи даражали, давлат субъектларининг манфаатлари иккинчи даражали, шунинг учун ОТМни стратегик бошқариш ташқи муҳитга нисбатан тажовузкор бўлмаслиги керак; ҳудудларни комплекс ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш стратегиялари, меҳнат бозорини ривожлантириш стратегиялари, миллий стратегиялар ОТМни ривожлантириш стратегиясининг атроф-муҳит омиллари сифатида кўриб чиқилади, бу эса уни юқори даражадаги мақсадлар билан мувофиқлаштириш зарурлигини белгилайди;

ОТМ фаолиятини самарали ташкил этиш [1] қуйидаги вазифаларни ҳал қилишга йўналтирилиши керак: таълим хизматлари бозори билан миллий ва минтақавий меҳнат бозори ва натижада миллий иқтисодиёт ўртасидаги ўзаро таъсир самарадорлигини ошириш; олий таълим муассасаларининг иқтисодий мустақиллигини, уларнинг бошқарув тузилмасининг барқарорлиги ва мослашувчанлигини ошириш; олий таълим муассасалари ва хусусий тадбиркорлик субъектлари ўртасидаги ўзаро муносабатлар самарадорлигини ошириш, меҳнат бозорида ва умуман иқтисодиётда талабгорнинг харидор хатти-ҳаракатларида муносиб вазиятни шакллантириш. Ишда белгиланган вазифаларга мувофиқ ОТМ самарадорлигини оширишнинг асосий йўналишлари ифодаланган (4-расм).

Бугунги кунда иқтисодиётда ва жамиятда юз бераётган жараёнлар, шу жумладан, жамият ва иқтисодиётда сервислаштириш жараёни фонида, ОТМ барча ижтимоий-иқтисодий ўзгаришларга муносиб жавоб бериши керак. Бир томондан, иқтисодиётнинг меҳнат салоҳиятини шакллантириш ва тўлдириш манбаи, иккинчи томондан, хизмат кўрсатиш соҳасининг энг катта сегментларидан бири бўлган таълим муассасаларининг интеграл самарадорлигини ошириш мақсадида касб таълими тизими амалга оширилаётган ўқув дастурларининг хизмат бўйича таркибий қисмини мустақил малака сифатида ёки ўқув режаси доирасида тўлиқ таркибий модуль сифатида кенгайтириши керак. Ушбу ўзгаришларнинг асосий ғояси миллий иқтисодиётни ихтисослашган саноат маълумотида эга ва кўпайиш циклининг таркибий қисми бўлган барча хизмат кўрсатиш жараёнларини ташкил қилиш, бошқариш ва сошлаш имкониятига эга хизмат

кўрсатувчи мутахассислар билан таъминлашдир. Ушбу мақсадга эришиш учун хизмат кўрсатиш, олий таълим соҳалари бир қатор вазифаларни адолатли ҳал қилиши зарур.

4-расм. ОТМ фаолияти самарадорлигини ошириш тизимини шакллантириш бўйича фаолият йўналишлари

Контентни ривожлантириш: товарлар ва хизматларни ишлаб чиқариш ва сотишда хизмат кўрсатувчи таркибий қисмга ваколатли ёндашув асосида Ўзбекистон Республикаси иқтисодиёти учун мутахассислар тайёрлаш зарурлигини инобатга олган ҳолда хизмат кўрсатиш соҳасида

юқори даражадаги ихтисослаштирилган таълимнинг таркибий қисмини шакллантириш; хизмат кўрсатиш соҳаларининг ишлашини ва шу асосда хизмат кўрсатувчи ўқув дастурларини амалга оширадиган кўп тармоқли таълим муассасалари учун давлат буюртмаси тизимини шакллантиришни таъминлаш учун турли даражадаги касблар бўйича мутахассисларни тайёрлашга бўлган эҳтиёжни прогноз ва мониторинг қилишнинг республика тизимини ишлаб чиқиш; хизмат кўрсатиш соҳасидаги барча даражадаги касб-хунар таълими дастурларининг амалий йўналишини баҳолаш тизимини ишлаб чиқиш ва касб-хунар таълими муассасаларига минтақавий рейтинг бериш; хизмат кўрсатиш соҳасида олий касбий таълимнинг ДТС (давлат таълими стандартлари)ни амалга оширишни ташкил этиш.

инфратузилмани яратиш: илғор жаҳон тажрибасидан фойдаланган ҳолда таълим муассасалари ва иш берувчилар билан ҳамкорликда хизмат кўрсатиш мутахассисликлари бўйича базавий ўқув марказлари тизимини шакллантириш (тренинг меҳмонхоналари, кирхоналар, кимёвий тозалаш соҳалари, автосервислар, гўзаллик салонлари, ательелар ва бошқалар); хизмат кўрсатиш соҳасида корпоратив институтларни (факультетларни) яратиш; олий таълим муассасалари базасида инновацион камарнинг хизмат кўрсатиш профилларини, шу жумладан, технологиялар трансфери марказларини, маркетинг марказларини, венчур капитал фондларини ва бошқаларни шакллантириш; инновацион жамоавий дастур сифатида ўқув юртлари базасида хизмат кўрсатиш соҳасида кичик ва ўрта бизнеснинг бизнес-инкубаторларини яратиш; барча даражадаги хизмат кўрсатиш соҳасидаги битирувчиларнинг касбий малакаларини ва касбий таълим дастурларини баҳолаш мақсадида сертификатлаштириш марказлари тизимини яратиш моделлари ва механизмларини ишлаб чиқиш.

Кадрлар салоҳиятини шакллантириш: энг илғор маҳаллий ва хорижий тажрибаларни ҳисобга олган ҳолда махсус ишлаб чиқилган дастурлардан фойдаланган ҳолда хизмат кўрсатиш соҳасидаги олий касбий таълим даражалари учун мутахассислар, профессор-ўқитувчилар таркиби ва мураббийлар тайёрлаш; хизмат кўрсатиш соҳаси учун ўқув дастурларини амалга оширадиган амалдаги ўқув юртлари базасида кадрлар тайёрлаш қайта тайёрлаш марказларининг тизимли базасини шакллантириш; хизмат кўрсатиш соҳасида сифат менежменти стандартларини жорий этиш ва улардан фойдаланиш талабларини ҳисобга олган ҳолда хизмат кўрсатиш соҳасидаги катта ходимларни касбий қайта тайёрлаш ва аттестациядан ўтказиш тизимини такомиллаштириш; хизмат кўрсатиш соҳасида кичик ва ўрта бизнесни ривожлантириш учун тадбиркор кадрларни тайёрлаш.

Бошқарувнинг ташкилий-иқтисодий механизмларини ишлаб чиқиш: хизмат кўрсатиш соҳаси учун кадрлар тайёрлаш дастурларини амалга оширадиган минтақавий таълим муассасаларини ривожлантириш дастурларини шакллантиришда давлат томонидан қўллаб-қувватлаш механизмларини ишлаб чиқиш; хизмат кўрсатиш соҳаси учун барча даражадаги касб таълими дастурлари битирувчиларининг малакасига талаблар шакллантирилишига қаратилган таълим муассасалари, минтақавий ижтимоий ва касбий ташкилотлар ва иш берувчилар уюшмалари ўртасидаги ўзаро ҳамкорлик механизмларини ишлаб чиқиш.

Ахборот кўмаги: хизмат кўрсатиш (сервис) нинг турли йўналишлари бўйича тематик кўргазмалар ташкил этиш; қўшма босма оммавий ахборот воситалари ва Интернет ресурсларини яратиш; маълум бир хизмат турининг тармоқ хусусиятлари билан чегараланган шунга ўхшаш ходисалар; хизмат кўрсатиш маҳсулотлари ва хизмат кўрсатиш соҳаси бўйича таълим дастурларини илгари суриш учун иш берувчилар ва таълим муассасалари ўртасидаги ўзаро ҳамкорлик моделларини ишлаб чиқиш ва бошқалар; умумий фойдаланишдаги «Сервисе таълими» Интернет-порталини ишлаб чиқиш ва ишга тушириш; юқорида кўрсатилган Интернет-порталга кириш имкониятига эга янги таълим манбаларига очиқ киришни таъминлаш мақсадида хизмат кўрсатиш соҳасида касб-хунар таълими соҳасидаги ўқув ва инновацион ахборот муҳитини ривожлантириш учун ресурс марказини ташкил этиш.

Қўйилган вазифаларни ҳал қилиш, фикримизча, уларнинг касбий фаолиятида хизмат кўрсатиш таркибий қисми кўрсатилган мутахассисларни тайёрлайдиган олий таълим муассасалари ва сервис олий таълим муассасалари таълим фаолияти самарадорлигини оширишнинг устувор йўналиши ҳисобланади [8.1-250].

Тадқиқот натижаларига кўра, ОТМ фаолияти самарадорлигини оширишнинг интеграл самарадорликни ошириш нуқтаи назаридан бизнес билан Ўзбекистон олий таълим муассасалари ҳамкорлигининг энг истиқболли шакллари ўз ичига оладиган механизмлари таклиф қилинди. Бизнингча, бу касбий академиялар (амалий ва тармоқ ОТМлари учун), университет базасидаги

ўқув ва ишлаб чиқариш мажмуалари, шу жумладан, кичик соҳалар, талабалар илмий-тадқиқот лабораториялари (соҳалар), шериклик ва ушбу шаклнинг ривожланиши маҳсули ўқув ва илмий-инновацион комплекслар (тегишли илмий базага эга етакчи олий таълим муассасалари учун) ҳисобланади.

Таклиф этилган ўзаро алоқа шакллари, бизнингча, қуйидагиларни таъминлашга имкон беради: олий таълим муассасалари фаолиятининг макросамарадорлик нуқтаи назаридан: таълим хизматлари бозорида ҳалол рақобатни ривожлантириш; бизнес билан иттифокнинг ташкилий-ҳуқуқий шакллари янги ташкилий таркибларини синаш; олий касб таълими тизимини ислоҳ қилиш бўйича меъёрий-ҳуқуқий базани янада такомиллаштириш юзасидан таклифлар ишлаб чиқиш; илғор тажрибаларни қўлайтириш; қўп каналли молиялаштириш механизмларини ишлаб чиқиш; тегишли даражадаги мутахассисларга, шу жумладан, микдорий ва сифат кўрсаткичларига бўлган эҳтиёжнинг етарли даражада аниқ узоқ муддатли прогнози; иш берувчиларни касб таълими муассасалари фаолиятига жалб этиш, битирувчиларнинг малакасини аттестациялаш ва сертификатлашнинг корпоратив тизими доирасида мутахассисларни тайёрлаш натижаларини мониторинг қилиш орқали мутахассислар тайёрлаш сифатини таъминлаш; ОТМ ва иш берувчилар ўртасидаги ўзаро ҳамкорлик механизмларини синовдан ўтказиш ва кенг жорий этиш; олий таълим муассасалари фаолиятининг бозор самарадорлиги нуқтаи назаридан: бизнеснинг, шу жумладан иш берувчиларнинг, илғор халқаро тажрибага мувофиқ таълим муассасасининг ўқув, илмий ва бошқарув фаолиятида таълим муассасасининг охириги фойдаланувчиси ва инвесторларнинг меҳнат натижалари нуқтаи назаридан иштироки; меҳнат бозори эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда таълим стандартлари, ўқув дастурлари ва юқори малакали кадрлар тайёрлаш тизимини ишлаб чиқиш ва такомиллаштириш; компанияларнинг инновацион фаолиятини таъминлаш учун олий таълим муассасалари базасида ўқув-ишлаб чиқариш-технологик инфратузилмани яратиш ва ривожлантириш; талабалар ва ўқитувчиларни ўқув жараёнига илмий-тадқиқот ишларини олиб бориш ва муайян бизнес муаммоларини ҳал этиш бўйича лойиҳаларни тайёрлашга жалб қилиш; соҳалар ходимларини узлуксиз таълим билан таъминлаш имконияти; ҳўжалик самарадорлиги нуқтаи назаридан: таълим муассасасининг моддий-техник базасини ривожлантириш ва қўп каналли молиялаштириш учун қўшимча имкониятларни шакллантириш; интеграциялашган таълим мажмуасининг янги моделини яратиш (юқори сифатли бошқарув, янги инфратузилма, талабалар ва ўқитувчиларни ўқитиш учун технологиялар ва жойлар); иш берувчиларни ўқув дастурлари мазмунини ишлаб чиқишга жалб қилиш ва амалий таркибий қисмларнинг янгиланишини, шу жумладан, стажировкаларни ўтказиш учун зарур бўлган базани таъминлаш орқали таълим хизматлари сифатини яхшилаш; ўқув, илмий, ишлаб чиқариш ва институционал интеграциянинг янги моделларини ишлаб чиқиш; ўқув муассасаси олимлари, ўқитувчилари ва талабалари илмий тадқиқотларининг молиявий хавфсизлигини ошириш (илмий ишланмаларни қўшимча молиялаштириш ва уларни патентлаш ва муаллифлик ҳуқуқи билан тижорат даражасига кўтариш); таълим хизматлари бозорида рақобатбардошликни ошириш; истеъмолчи-абитуриент/талаба учун индивидуал инвестицион самарадорлик нуқтаи назаридан – танланган ихтисослик бўйича ишга жойлашиш имконияти ва меҳнат бозорида рақобатбардошлик юқори даражаси кўринишида таълим хизматлари олишдан қутилган натижаларни қондириш.

Илмий мақолада Ўзбекистон олий таълим муассасалари фаолият самарадорлигини оширишнинг шартларидан бири сифатида талабалар вақтинчалик бандлигини ташкил қилишнинг асосий йўналишларини таклиф этамиз: талабанинг вақтинчалик бандлиги ва амалиёт ўташини бирлаштирган ҳолда минтақа соҳалари учун кадрларни мақсадли тайёрлаш механизмини тиклаш ва янгिलाш; олий таълим муассасалари турлари бўйича вақтинчалик ишга жойлаштириш, ички ОТМ тизимини ташкил қилиш бўйича намунавий таклифлар ишлаб чиқиш: классик университет, техника ва технология олий таълим муассасаси, педагогик ва гуманитар олий таълим муассасаси, талабалар шаҳарчаси мавжудлиги/йўқлигини ҳисобга олган ҳолда сервис йўналишидаги олий таълим муассасаси; ўз фаолиятини ушбу соҳага қаратган минтақа ва тармоқ жамоат ташкилотлари яратиш.

Касб таълими тизимидаги таълим муассасаларини суств (пассив) бюджет истеъмолчиларидан ўзгарувчан шароитда ишлайдиган ва иш берувчилар билан самарали ишлашга қодир бўлган фаол бозор агентларига айлантиришда самарали шартлардан бири уларнинг бошқарув амалиётига бизнесни бошқариш элементлари ва тамойилларини жорий этишдир. Ушбу ҳолатдаги жиддий муаммолардан бири ОТМ бўлимлари, ходимлари ва

профессор-ўқитувчилари фаолиятини баҳолашнинг аниқ тизими йўқлиги ҳисобланади. Функционал соҳаларнинг кўп жиҳатли ва серқирралиги, шунингдек, ОТМда турли тоифадаги ходимлар фаолиятининг ўзига хос хусусияти уларнинг иш самарадорлигига сифат ва сон жиҳатидан баҳо берилиши мумкин бўлган мезонлар рўйхати ва мазмунини ишлаб чиқиш вазифасини анча қийинлаштиради. Шунга қарамай, бундай тизим зарур, чунки таълим фаолиятига талаб ортиб бораётганлиги сабабли, бу ўқув жараёни сифатини ва, умуман олганда, олий таълим муассасалари самарадорлигини ошириш нуктаи назаридан бошқарув қарорларини қабул қилиш жараёнини сезиларли даражада осонлаштиради. Ушбу иш 3-босқичда амалга оширилиши тавсия этилади:

1-босқич. Олий таълим муассасаси лавозимлар таркиби таҳлили. Таҳлил натижасида горизонтал шкала бўйича ходимлар тоифалари малакавий даражаси бўйича ва вертикал шкала бўйича – функционал йўналишга кўра, ходимлар тоифалари жойлашадиган матрица қурилиши керак. Ушбу матрица у ёки бу ходимлар тоифаларини гуруҳлаш ёки аксинча, ажратиш имконини беради, улар учун умумий ёки ўзига хос «профиллар» - маълум бир тоифадаги мутахассисларга, шунингдек «функционаллар» ёки ходимларни бошқариш Ўзбекистон амалиёти атамашунослигида одатий бўлганидек, ходимлар - иш мажбуриятларига қўйиладиган талаблар тўплами ишлаб чиқилиши мумкин.

2-босқич. Профиллар шакллантириш.

3-босқич. Ваколатларни моделлаштириш.

2-босқичда шакллантирилган ваколатлар ва профилларнинг универсал рўйхати негизида амалга оширилиши керак бўлган касбий вазифалар маълум бир синфини ҳал қилиш бўйича мутахассис шахсий қобилиятига қўйиладиган талаблар. Ушбу босқичнинг натижаси олий таълим муассасаси муайян тоифасидаги ходимларининг шахсий хусусиятлари тегишли рўйхатига профилларни қўшиш бўлади. Илмий блок мисолида ходимларни баҳолашнинг йиғма параметрлари кўрсатилган.

Юқорида кўриб чиқилган механизмларни касбий таълим тизимидаги таълим муассасаларини бошқариш амалиётига муваффақиятли жорий қилиш учун ОТМ ходимлари малакасини ошириш бўйича кенг қўламли таълим дастурларини амалга ошириш талаб этилади. Таркибига кўра, ҳар бир дастур шаклланган касбий ваколатлар ва тегишли модулларнинг хусусиятларини ўз ичига олиши керак. Ушбу дастурлар модулли асосда қурилиши лозим. Бунда модуллар нафақат индивидуал дастурлар доирасида шакллантирилиши, балки ҳар бир дастур ўзига хос модуль бўлиши зарур. Улар биргаликда ўқув муассасалари раҳбарлари учун ягона малака ошириш дастурини ташкил этадилар. Ушбу ёндашув билан ҳар бир ваколат учун назарий асослар ва амалий кўникмаларни тўлиқ ривожлантириш учун зарур бўлган ўқув юкламасининг миқдори таъминланади. Бундан ташқари, ушбу ёндашув тегишли давлат намунасидаги ҳужжат билан тасдиқланган керакли ваколатларнинг тўлиқ ҳажми, модуль ва дастур-модулни муваффақиятли ўзлаштирган ҳолда малака оширишнинг ҳар бир босқичида оралиқ ва якуний сертификатларни тақдим этиш имконини беради.

Ўзбекистон ўрта махсус касб таълими тизимида самарали бошқарув механизмларини жорий этиш ва ривожлантириш [9], шунингдек, у билан боғлиқ бўлган бошқарув кадрлари малакасини ошириш вазифаси доимий равишда ахборот кўмагини талаб қилади. Бундай қўллаб-қувватлашнинг энг қулай, арзон ва тезкор воситаси, фикримизча, "Касб таълими тизимидаги таълим муассасаларини самарали бошқариш" тематик электрон портали ҳисобланади. Унинг таркиби энг муаммоли ва долзарб масалалардан иборат бўлиши керак. Уларни қуйидаги блокларга бирлаштириш мумкин: самарали бошқарув механизмларини жорий қилиш, ОТМ самарадорлигини баҳолаш методологияси, ОТМни минтақавий таълим маконига интеграциялаш, касбий таълим сифатини таъминлаш, иш берувчилар, давлат ва муниципал бошқарув органлари билан ўзаро алоқалар, минтақалараро ва халқаро ҳамкорлик ва бошқалар. Ҳар бир блок учун навигация тузилмаси қуйидагиларни ўз ичига олади: меъёрий-ҳуқуқий база, ҳужжатлар таъминоти, услубий таъминот, янгиликлар, фикрлар ва тажриба алмашинуви (форум), долзарб масалалар бўйича тезкор ёрдам (ишонч телефони). Бундай порталнинг фаолият кўрсатиши тезкор маълумотларга доимий равишда кириш ва зарур тушунтиришлар ва маслаҳатларни олиш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш Концепцияси. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги ПФ-5847-сон Фармонида 1-илова. www.lex.uz.

2. Qosimova M.S., Yusupov M.A., Ergashxodjayeva Sh.D., Yo'ldoshev M. Marketing. Darslik. – T.: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2005.176 b.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сон қарори. www.press-service.uz.
4. Q.X.Abdurahmanov, SH.R.Xolmo'minov, A.B.Xayitov, A.M.Akbarov. Mehnat iqtisodiyoti va sotsiologiyasi. (O'quv qo'llanma) . - T. TDIU, 2013. 336 bet.
5. О.Х. Хамидов. Кадрлар тайёрлашда таълимнинг иқтисодий самарадорлиги//“Иқтисодий таълим ривожланишининг муаммолари ва истикболлари”. Республика илмий-амалий анжумани маъруза тезислари тўплами (2015 йил 25 декабрь). –Т.: ТДИУ, 2015. – Б. 22-24.
6. Ахунова Г.Н. Таълим хизматлари бозорида маркетинг фаолияти ва уни такомиллаштириш: и.ф.д илмий даражасини олиш учун ёзилган дис.автореферати -Т.: 2004. 45 б.; А.Вахабов, Э.Имамов Высшее образование в Центральной Азии. Задачи модернизации. М. 2007. 214с.; Алимджанов Х.Г. Ўзбекистон Республикасининг кадрлар тайёрлаш миллий дастури ва уни молиявий жиҳатдан таъминлаш масалалари: и.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган ...дис. автореферати-Т.: 2004. 23 б.; Кучаров А.С.
7. Касимова Г. Ижтимоий-маданий соҳаларни ривожлантиришда бюджет сиёсатининг роли: и.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган дис.автореферати.-Т.: 2001-25 б.
8. Ходиев Б.Ю. Корпоратив бошқариш. Т.: Иқтисодиёт, 2010, 257 б. Хошимов А.А. Корпорация шаклдаги тузилмаларнинг ривожланиш истикболлари. Т.: Молия, 2003, 111б.; Зайнутдинов Ш.Н., Ашуров З.А. Корпоратив бошқарув. Т.: 2010, 92 бет.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Профессионал таълим тизимини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” 2019 йил 6 сентябрдаги ПФ-5812-сон Фармони.

ЎУК: 332.145

СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИДА ТУРИЗМ ТАРМОҚЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ СТРАТЕГИК ЙЎНАЛИШЛАРИ

Н.Панжиева, катта ўқитувчи, Термиз Давлат университети, Термиз

Аннотация. Мақолада Сурхондарё вилоятида туризмни иқтисодиётни стратегик тармоғига айлантириш имкониятлари таҳлил қилинган ва асосий йўналишлари белгиланган берилган.

Калим сўзлар: Мурожаатнома, хизматлар соҳаси, туризм, стратегик тармоқ, зиёрат туризми, экотуризм, диверсификация, устувор йўналиш.

Аннотация. В статье рассматриваются возможности превращения сферы туризма в стратегический отрасль экономики Сурхандарьинской области. Разработаны предложения по развитию приоритетных направлений туристической отрасли.

Ключевые слова: Обращение, сфера услуг, туризм, стратегическая отрасль, паломнический туризм, экотуризм, диверсификация, приоритетное направление.

Abstract. The article analyzes opportunities for turning tourism into a strategic sector of the economy in Surkhandarya region and outlines key trends.

Key words: application, services, tourism, strategic sector, pilgrim tourism, eco-tourism, diversification, priority.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевни Олий Мажлисга 2020 йил 24 январдаги Мурожаатномасида айтганидек “...туризмни иқтисодиётнинг стратегик тармоғига айлантириш биз учун устувор вазифа бўлиб қолади.

Ҳукумат олдидаги энг муҳим вазифаларидан бири – жорий йилда юртимизга келадиган туристлар сонини 7,5 миллионга етказишдан иборат.

Маълумки, қатор нуфузли хорижий оммавий ахборот воситалари 2020 йилда Ўзбекистонни саёҳатга албатта бориш тавсия этилган мамлакатлар қаторига киритди. Биз бундай имкониятдан унумли фойдаланишимиз керак.

Катта салоҳиятга эга бўлган зиёрат ва тиббиёт туризмининг ҳам жадал ривожлантириш зарур.

Юртимизда 8 минг 200 дан зиёд маданий мерос объекти мавжуд бўлиб, туризм маршрутларига уларнинг атиги 500 таси киритилган”.

Мурожаатномада белгиланган вазифаларни Сурхондарё вилоятида амалга ошириш мақсадида ҳудудда хизматлар соҳасини ривожлантиришнинг асосий омиллари ва муаммолари ўрганиб чиқилди. Булардан энг муҳимлари транспорт хизматларининг ўта номуносиб